

**BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH FANINING
METODOLOGIK ASOSLARI**

Begaliyeva Zebunniso Aliosherovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida magistranti

Annotatsiya: Maqolada nutq o'zlashtirishning maqsadli pedagogik ta'sir sharoitida bolalarning ona nutqi va nutqiy muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirish jarayoni. U maktabgacha yoshdagi bolalarda to'g'ri og'zaki nutq va nutqiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning qonuniyatlarini tahlil qilish.

Kalit so'zlar: Pedagogika, bolalar, maktab, nutq, qonun.

Anotation: In the article, the process of mastering children's native speech and speech communication skills in the context of the purposeful pedagogical effect of speech development. It is an analysis of the laws of pedagogical activity aimed at forming correct oral speech and speech communication skills in preschool children.

Key words: Pedagogy, child, school, nut, law.

Аннотация: В статье рассматривается процесс овладения детьми родной речью и навыками речевого общения в контексте целенаправленного педагогического воздействия на развитие речи. Это анализ закономерностей педагогической деятельности, направленной на формирование правильной устной речи и навыков речевого общения у дошкольников.

Ключевые слова: Педагогика, ребенок, школа, ореч, закон.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi pedagogika fanining bir qismidir. Bu maktabgacha didaktika metodologiyasining bir bo'limi bo'lib, amaliy fanlarga tegishli, chunki u bolalarni rivojlantirish va tarbiyalashning amaliy muammolarini hal qiladi.

Fan sifatida metodologiyaning fundamental va amaliy vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin. Asosiy vazifalarga quyidagilar kiradi: a) bolalarning ona tilini, nutqini, nutqiy muloqotini o'zlashtirish jarayonlarini o'rganish; b) ona tilini o'rgatish qonuniyatlarini o'rganish; v) o'qitish tamoyillari va usullarini belgilash.

Amaliy vazifalar an'anaviy ravishda quyidagi savollar bilan belgilanadi:

-nimani o'rgatish kerak (o'quv jarayonida bolalar qanday nutq qobiliyatlari va til shakllarini o'rganishi kerak);

-qanday o'rgatish kerak (nutqni rivojlantirish uchun qanday shartlar, shakllar, vositalar, usullar va usullardan foydalanish kerak);

- nima uchun shunday, va boshqacha emas (nutqni rivojlantirish metodologiyasini asoslash).

Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va texnologiyasining ilmiy asoslari.

Metodikaning nazariy asoslarini ishlab chiqishda eng muhim o‘rin turdosh fanlarga tegishli bo‘lib, ularning o‘rganish ob‘yektlari til, nutq, nutq faoliyati, bilish, pedagogik jarayon: bilish nazariyasi, mantiq, tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixofiziologiya, psixologiya, ijtimoiy psixologiya, psixolingvistika, pedagogika (uning turli sohalari).

Nutqni rivojlantirish metodologiyasining metodologik asosini materialistik falsafaning til ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot mahsuli sifatidagi qoidalari tashkil etadi. Metodologiyaning eng muhim, ahamiyatli qoidasi tilning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot mahsuli ekanligidir. Unda xalq tarixi, urf-odatlar, ijtimoiy munosabatlar tizimi, madaniyati keng ma’nodan aks ettirilgan.

Metodologiya uchun tilning keyingi uslubiy ahamiyatli xususiyati uning insoniy muloqot, ijtimoiy o‘zaro ta’sirning eng muhim vositasi sifatida ta’riflanishidir. Tilsiz chinakam insoniy muloqot va, demak, shaxsning rivojlanishi mutlaqo mumkin emas.

Tilning uchinchi uslubiy xususiyati uning tafakkur bilan munosabati va birligiga taalluqlidir. Til fikrlash va bilish qurolidir.

Nutq ontogenezinin zamonaviy tushunchalari (strukturaviy, funksional, kognitiv yo‘nalishlar).

Ona tilini o‘zlashtirish, nutqni rivojlantirish maktabgacha bolalik davridagi bolaning eng muhim o‘zlashtirishlaridan biri bo‘lib, zamonaviy maktabgacha ta’limda bolalarni tarbiyalash va o‘qitishning umumiy asosi sifatida qaraladi.

Nutqning rivojlanishi ongning rivojlanishi, atrofimizdagi dunyoni bilish va umuman shaxsning rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq. Ona tili bilimlarni o‘zlashtirish, maktabda va keyingi ta’limda barcha o‘quv fanlarini o‘rganish vositasidir.

Mahalliy psixologlar va psixolingvistlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, nutqni o‘zlashtirish bolaning rivojlanishiga shunchaki nimadir qo‘shmaydi, balki uning butun psixikasini, barcha faoliyatini qayta tiklaydi.

I. A. Zimnyaya til va nutqni tahlil qilib, tilning (keng ma’nodan) funksional xususiyatlarining uch guruhini shartli ravishda ajratib turadi. Bular: a) ijtimoiy, b) intellektual va v) shaxsning shaxsiy funksiyalarini ta’minlaydigan xususiyatlar. A. A. Leontiev tilning yana bir vazifasini - milliy-madaniy xususiyatni ajratib ko‘rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘z ona tilini estetik funksiyasida o‘rganadilar. Ona tilini o‘rgatish jarayonida estetik tarbiya estetik tuyg‘ularni shakllantirishdir.

K.D.Ushinskiy rus va g‘arbiy Yevropa pedagogikasining ilg‘or g‘oyalariga asoslanib, boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishning izchil, uyg‘un tizimini nazariy jihatdan asoslab berdi va ishlab chiqdi. Ushinskiy o‘z ona tilini o‘rgatish haqidagi o‘z qarashlarini o‘quv-tarbiyaviy kitoblarda – “Ona so‘z” va “Bolalar dunyosi”da amalga oshirdi. Ushinskiyning asosiy asarlari boshlang‘ich maktabga qaratilgan bo‘lsa-da, u tomonidan ilgari surilgan va asoslantirilgan uslubiy g‘oyalar maktabgacha ta’lim

usullarini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega.

Har bir maqsadni hal qilish uchun Ushinskiy ko'rinish, mavjudlik, tizimlilik, izchillik va bosqichma-bosqichlik, onglilik va rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillariga javob beradigan mashqlar tizimini ishlab chiqdi. K. D. Ushinskiy maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasiga katta hissa qo'shdi. U maktabgacha tayyorgarlik ko'rish, bolalarda ularni o'rab turgan predmetlar haqidagi bilimlarni to'plash, hissiy madaniyatni yuksaltirish, bilim va tafakkurni rivojlantirish asosida nutqni rivojlantirish zarurligini isbotlab berdi. Ushinskiy maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlariga e'tibor qaratdi, bolalar tafakkurining majoziy xususiyatini, ular bilan ishlashda ko'rinish zarurligini ko'rsatdi.

Tixeeva bolalarni tarbiyalashda ona tilining roliga e'tibor qaratdi. Ushinskiy va Tolstoyning fikrlari bilan o'rtoqlashar ekan, u ona tilini ustoz va buyuk ustoz deb bilgan. Uning pedagogik faoliyatida asosiy o'rinni bolalar nutqini rivojlantirish masalalari egalladi. U davlat maktabgacha ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish uchun o'z tizimini yaratdi. Tixeeva nutqni rivojlantirish, ona tilini o'rgatishni bolaning shaxsiyatining rivojlanishi bilan bog'liq holda ko'rib chiqdi. Rivojlangan Tycheev tizimining nazariy asosini quyidagi qoidalar tashkil etadi: nutqni rivojlantirish aqliy rivojlanish bilan birlikda amalga oshiriladi. Bolalar o'z ona tilini atrofdagi dunyoni bilish jarayonida o'rganadilar. Tilni tafakkur bilan bog'liq holda rivojlantirish alohida e'tibor talab qiladi. Til vizual, samarali tarzda rivojlanadi. Nutqning rivojlanishi hissiy tasavvurlar asosida amalga oshiriladi; bolalar nutqi ijtimoiy muhitda, ijtimoiy aloqalar kengayishiga qarab, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish jarayonida rivojlanadi.

E. I. Tixeeva ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini ko'rsatdi. U nutq mazmunini boyitishga katta e'tibor bergan. Uning asarlarida so'z ustida ishlashning izchil tizimi keltirilgan.

Til fikrlash va bilish qurolidir. Bu intellektual faoliyatni yordam beradi. Til fikrni ifodalash (shakllanish va mavjudlik) vositadir. Nutq fikrni til orqali usul sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, tafakkur va til bir xil farqlar emas. Tafakkur ob'yektiv voqelikni faol aksning eng yuqori shaklidir. Til voqelikning o'ziga xos insoniy - umumlashtirilgan - aksini bevosita aks ettiradi va mustahkamlaydi. Bu birikmalarning ikkalasi ham murakkab dialektik birlikni tashkil qiladi, har biri o'ziga xos xususiyat ega. Til va tafakkur o'ziga xos tafakkur va tavsiflash nutq va rivojlantirishning maqsadli va aniqroq usullarini aniqlash imkonini beradi.

Ona tilini o'rgatish aqliy tarbiyaning eng muhim vositasi sifatida qaraladi. Nutqni rivojlantirishning faqat shu usuli samarali deb tan ishlab chiqarish, bu bir ishlab chiqarish o'zida fikrlashni rivojlantiradi.

Nutq mazmuni tilni o'zlashtirish jarayonining atrofdagi olamni bilish jarayoni

bilan bog'lanishi bilan ta'minlanadi. Til mantiqiy bilish orqali bo'lib, aqliy qobiliyatini oshirish tilni o'zlashtirish bilan bog'liq.

Boshqa tomondan, til tafakkurga asoslanadi. Bu vaqtda bolalarning til barcha darajalarini (fonetik, leksik, grammatik) o'zlashtirganligi misollarida kuzatish mumkin.

Bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha dov ishining maqsadi, vazifalari, mazmuni.

Bolalarning nutqini rivojlantirish va ona tilini o'rgatish bo'yicha olib borilayotgan ishlarning asosiy maqsadi o'z xalqining adabiy tilini o'zlashtirish asosida og'zaki nutq va boshqalar bilan nutqiy muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Zamonaviy metodologiyada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning maqsadi nafaqat to'g'ri, balki yaxshi og'zaki nutqni shakllantirishdir, albatta, ularning yosh xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda. Nutqni rivojlantirishning umumiy vazifasi bir qator maxsus, maxsus vazifalardan iborat.

-So'z boyligini rivojlantirish

-Sog'lom nutq madaniyatini tarbiyalash

-Nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish

-Bog'langan nutqni rivojlantirish. A) shakllar. Dialogik so'zlashuv nutqi. B) monolog nutqining shakllanishi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alekseeva M. M. Yashina V. I. Nutqni rivojlantirish va maktabgacha yoshdagi bolalarning ona tilini o'rgatish usullari . M.: Akademiya, 1998 yil.

2. Borodich A. M. Bolalar nutqini rivojlantirish usullari. Talabalar uchun darslik ped . spetsifikatsiya bo'yicha in- tov . " Maktabgacha . pedagogika va psixologiya" - 2-nashr. M.: Ta'lim, 1981 yil.

3. Bolalarda nutqni rivojlantirish bo'yicha darslar . do'zaxdan . Kitob. do'zaxdan kelgan bolalar o'qituvchisi uchun . / F. V. Soxin, O. S. Ushakova, A. G. Arushanova va boshqalar . p / r O. S. Ushakova. M.: Ma'rifat, 1993 yil.

4. Korotkova E. P. Maktabgacha yoshdagi bolalarni hikoya qilishga o'rgatish. Tarbiyachi bolalar uchun nafaqa . do'zaxdan . 2-nashr, rev . va qo'shimcha M.: Ta'lim, 1982 yil.

5. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish: do'zaxdan bolalar o'qituvchisi uchun qo'llanma / n / r F. A. Sokhina. 2-nashr, rev . Moskva: Ta'lim, 1979 yil.